

Stoekspel

nummer 6

Verborgen sleutel

1. Feit en fictie...

In de vorige aflevering hebben we het decor geschetst. Het is nu tijd de spelers op het toneel te roepen.

De wijze waarop de ontwerper van de voorstelling zijn verhaal vertelt doet vermoeden dat we naar een mengeling van feit en fictie kijken.

Het gaat niet om een waar gebeurd verhaal over een platvis op het zand. Mensen wisten heel goed wat een rog was. Deze vis werd in het binnenland in gedroogde vorm aangeboden. Geconserveerde viswaren (zoals pekelharing) werden vervoerd in gesloten tonnen. Het was vanwege bederf niet haalbaar verse zeevis naar het binnenland te brengen. Dus ook geen verse rog. Stel dat een vishandelaar hierin zou slagen en dat de Weertenaren een rog niet zouden kennen, dan zou hij de rog nog niet kunnen verkopen. Want wat de boer niet kent...

Aan de andere kant is het ook geen volledig uit de lucht gegrepen fabeltje. Er zal best een kern van waarheid in zitten.

Vaak gaat het bij dit soort verhalen om rivaliserende spot vanuit naburige steden. Het ontbreken van vroege getuigenissen in Weert, Roermond, etc. brengt ons op de gedachte dat het verhaal over de Rogstekers niet in Weert of omgeving, maar in een verder weg gelegen stad is ontstaan.

Verschillende steden komen dan in aanmerking. Natuurlijk zijn dat in de eerste plaats de steden waar de prenten werden gemaakt (en verkocht) zoals Amsterdam en Antwerpen. De prenten uit Antwerpen die we kennen zijn echter latere kopieën van die uit Amsterdam. Amsterdam was hét uitgeverscentrum in de 17e eeuw. Er was grote persvrijheid voor allerlei drukwerk. Met kopij van *elders* (dus ook 'controversiële' kopij over de Rogstekers) kon men in Amsterdam goed uit de voeten. Het drukwerk werd daarna naar alle windstreken verspreid.

Den Bosch kende zijn eigen *rogstekers* in de 16e eeuw. Met Den Bosch en Antwerpen had Weert intensieve handelscontacten. Best mogelijk dat hieruit een spotverhaal is ontstaan, maar er is niets van te vinden.

Haringpakkers

Met Haarlem en Amsterdam waren die contacten weliswaar minder intensief, maar hier speelde een andere ontwikkeling mee. We zagen dat meerdere families vanaf 1570 uit Weert wegtrokken. Met name via Goch kwamen ze vroeg of laat in Holland terecht. In Haarlem ontstonden vanaf eind jaren '70 veel kansen in de textielnijverheid. Dat was precies wat veel van deze families zochten. Ze hadden er altijd hun brood in verdiend. Zo kwamen behoorlijk wat Weertenaren dankzij de textielnijverheid in Haarlem terecht. Precies in het tijdvak waarin de vroegste versie van ons verhaal verschijnt.

... en hypothese

Zonder andere plaatsen uit te sluiten willen we in dit nummer *aannemelijk* maken dat het verhaal over de Rogstekers in **Haarlem** zijn oorsprong vindt. Mogelijk hadden de Weertenaren als nieuwkomers in Haarlem op de een of andere manier de aandacht op zich gevestigd. Hoe? Daar gaan we straks op in. In ieder geval denken we dat zónder hun aanwezigheid er geen aanleiding was de Weertenaren (collectief) zo centraal te stellen.

Lied over de Rogstekers

Behalve een gevelsteen kent Haarlem ook een lied over de Rogstekers.* Dit lied is in de 18e eeuw verschenen in een tweetal liedboeken uit Haarlem en Amsterdam.¹ De boeken bevatten korte liedjes die niet veel om het lijf hebben. De Haarlemse uitgever Mozes van Hulkenroy prees ze in de ondertitel van zijn boek aan als ‘zingende en kwelende boertige liederen’.

Het blijkt dat elk van beide boeken een iets andere versie van het lied over de Rogstekers bevat. Voor ons is het interessant om te weten hoeveel de songtekst en de prenten op elkaar lijken. Is het lied rechtstreeks afgeleid van het verhaal op de prent? Of staat het op zichzelf?

Die vraag is snel beantwoord. Op een zestal plaatsen verwijst de tekst van het lied duidelijk naar de prent van Visscher. (De tekst van Savery wordt niet gebruikt).

Zo begint de vierde strofe als volgt:

*Klaas de Vos zonder verdrieten
die sprak daar onversaagt
ik zal'er met mijn kanon op schieten
al zou't aan mijn leven gaan.*

Het laatste rijmt niet helemaal. Maar belangrijker is: Claes de Vos is weer van de partij. In een actieve rol nog wel, want hij gaat ditmaal zelf met zijn kanon schieten. Kennelijk heeft hij de loden ballen en het kruit nu wel bij de hand.

De vijfde strofe begint met:

*Heerom, 't is ook geen fabel
was daar zelf in persoon
die heeft zijn koster wijwater doen halen
al om de benedictie te doen.²*

Met heerom wordt op familiale wijze mijnheer pastoor aangeduid. Hij laat zijn koster immers het wijwater halen. Deze derde regel is rechtstreeks ontleend aan de prent van Visscher. Maar u ziet, hier rijmt met name die derde regel niet. Ook het metrum loopt niet in de maat. 't Is beter als daar wat anders staat.

Dit laatste vond de schrijver c.q. redacteur van de Amsterdamse uitgave mogelijk ook. Hij verving de derde regel in: *die haalt wijwater een voll' kavel.*³ Zo loopt het beter en kavel rijmt op fabel. Ook op andere plaatsen schaafde hij aan de tekst. Het invoegen van een nieuwe derde tekstregel is wat ons betreft een aanwijzing dat het Haarlemse lied voorafging aan het Amsterdamse.

Hoewel de songtekst sterk op het verhaal van de prenten van ruim honderd jaar daarvoor steunt, zijn er twee opmerkelijke verschillen. Allereerst is in het lied niets meer van een dubbele bodem te bekennen. Men bezingt de *anekdote* en niet meer dan dat. Daarnaast verschijnt in dit lied voor het eerst 'een voerman' die de zaak oplost en de burgers van Weert uitlacht. Maar hij is hier slechts een willekeurige passant. Uit niets blijkt dat hij de vishandelaar is die terugkeert en zijn rog ziet liggen.

Zo blijven sommige zaken hetzelfde, verdwijnen andere naar de achtergrond, en komen nieuwe elementen naar voren.

2. Spot door wie en waarom?

Eerst gaan we in op de vraag *wie* het op de Weertenaren gemunt kon hebben en *waarom*? Zoals gezegd was Haarlem begin 17e eeuw een stad met verschillende gezichten en gezindten. Naast de ingeboren *Haarlemmers* waren er veel *Vlamingen* en *Brabanders*. De Weertenaren kwamen uit hun ‘eigen landje’ (in het graafschap Horn), maar werden vaak als Brabanders gezien.⁴

a. Het stadsbestuur had de Vlaamse ondernemers met premies gelokt. Maar niet alle **Haarlemmers** stonden te juichen. De ambachtsslui werden gewoonlijk beschermd door de gildes. Die lieten het uitoefenen van een beroep door *buitenstaanders* niet zomaar toe. Dat de nieuwkomers massaal aan de slag gingen leidde hier en daar tot *wrevel* en *ergernis*.

Minstens zo belangrijk was het verschil in *levensstijl*. De zuiderlingen gedroegen zich soms als ijdeltuigen. Hun aanstellerig gedrag werd *belachelijk* gemaakt in blijspelen zoals *De Spaansche Brabander* van Bredero (1617). Ook als ze tot rijkdom kwamen klommen ze maar langzaam op de sociale ladder. Hoge bestuurlijke functies bleven vrijwel altijd buiten bereik.

b. De meeste ondernemers en arbeiders in de textiel waren **Vlamingen**. Ze woonden en werkten vooral in het zuidwesten van de stad dat eerder was afgebrand en begin 17e eeuw opnieuw opgetrokken. Niet voor niets vinden we hier de Vlamingstraat. Wellicht beschouwden ze de Weertenaren als *concurrenten* in een markt die zij domineerden. Hun gevoelens kunnen variëren van *afgunst* tot *leedvermaak* afhankelijk van het zakelijk succes van de Weertenaren of hun miskleunen.

Er kan ook van *speelse humor* sprake zijn geweest. Haarlem kende een bloeiend cultureel leven met drie Rederijkerskamers. Een van deze kamers, *de Witte Angieren*, bestond voornamelijk uit migranten. De herbergen en lokalen waar zij elkaar ontmoetten kunnen broedplaatsen voor het bedenken van dit soort volkse spotprenten zijn geweest.

c. Daar moet in ieder geval een **Bosschenaar** bij gezeten hebben. Een Bosschenaar is nodig voor de inbreng van de *kennis* over het *rogsteken* als oud gebruik. (Los gezien van de mogelijkheid dat de auteur zelf een Bosschenaar is geweest).

d. Tot slot behoort ook *zelfspot* door de migranten uit Weert tot de mogelijkheden. Dit als reactie op een bestaande milde spot vanuit de Haarlemse samenleving vanwege bijv. een *opmerkelijke voorval* of de *bedenklijke reputatie* van enkele leden uit deze groep. De bijnaam die hieruit voortvloeide kan dan door de **Weertenaren** als *geuzentitel* zijn gecultiveerd.

Deze laatste optie willen we niet meteen wegwuiven. Op de prent en het schilderij is immers sprake van een gedetailleerde *topografische kennis* over de directe omgeving van Weert.⁵ Als de voorstelling in Haarlem is ontworpen kan deze informatie alleen door een insider (uit Weert of omgeving) zijn gedeeld.

U ziet, er zijn veel mogelijkheden. In de praktijk misschien ook als combinatie van elkaar. Of eentje waaraan we nog niet hebben gedacht... We zullen nu de hoofdrolspelers aan u voorstellen.

---

3. *Dynasty* aan het Spaarne

In de loop der tijd hebben veel Weertenaren zich in Haarlem gevestigd. Maar wij zijn alleen geïnteresseerd in de families die tussen 1570 en 1620 naar Haarlem kwamen. En die in het oog sprongen. Vijf families komen in beeld. Ze vallen op door hun zakelijk succes in de **textielhandel**. Het gaat om de families van (den) Heuvel, Coppens van Kelst, van Heythuysen, Smuysen en Thonen/Anthony.

Ze deden vaak zaken met en voor elkaar. Er kwamen ook huwelijken tot stand binnen eigen kring. Dit was een normaal verschijnsel in de (verzuilde) samenleving van die tijd.

We schetsen in het kort hun belevenissen vanaf 1570. De families kenden elkaar vanuit Weert. Ze waren gereformeerd behalve één gezin dat doopsgezind was. Toen

het graafschap Horn in de greep van Alva kwam, trokken ze vrijwel allemaal naar Goch (in Kleef) in het Duitse rijk. Protestanten waren daar veilig. Hun onroerend goed gaven ze in handen van familie die in Weert achterbleef.

Behalve uit Weert kwamen ook veel protestanten uit de meierij van Den Bosch naar Goch, vaak linnenwevers. De productie en het aantal blekerijen van linnen in Goch steeg navenant. Maar in de streek tussen Maas en Rijn zou het niet rustig blijven. Hetzelfde wat met de textielnijverheid in West-Vlaanderen was voorgevallen, gebeurde ook met de linnenproductie in Goch. Deze verschoof naar Haarlem.

In 1579 behoorden **Dirck van Heuvel**⁶ (c.1536-1617) en zijn vrouw *Caterina de Bruyne* (ovl 1611) tot de eerste Weertenaren die vanuit Goch de overstap naar Haarlem maakten (zie Steekspel nr.5 pag. 5). Ze werden erg rijk van de handel in linnen garen uit Silezië. Behalve internationaal koopman was Dirck ook *vinder* (keurmeester) van het linnenweversambacht in de stad. Hij had veel zakenrelaties in de regio Eindhoven en leverde zijn goederen onder andere in het protestantse La Rochelle. Zijn neef Willem van Heuvel hielp hem (als *factor*) bij zijn handelsactiviteiten.

Deze **Willem van Heuvel**⁷ (c.1560-1631) en zijn vrouw *Mayken Coppens van Kelst* (c.1556-1627-29) waren ook in Weert geboren en zouden via Goch naar Haarlem komen. Mayken was een dochter van Goort Coppens van Kelst en Anna van Heythuysen (zie later). Willem en Mayken waren doopsgezind.

Doopsgezinden onderhielden een sobere levensstijl en konden niet aan het bestuur deelnemen. Ze mochten ook geen wapens dragen. Desondanks voerden ze onderling felle theologische twisten die zo nu en dan tot afsplitsingen leidden. Zo hoorde Willem bij de zgn. *Borstentasters*. Hier ging het over een incident en de vraag of een bruidegom die vóór het huwelijk de borsten van zijn bruid had betast strafbaar moest worden gesteld of niet. De partij waar Willem bij hoorde vond van niet.

Willem was een internationaal linnen- en wolhandelaar. Hij was actief in Frankrijk en Engeland en bezocht in

1602 de Frankfurter Messe. In 1607 kocht hij voor 5850 gulden een huis op de hoek van de Zijlstraat en de Kraaienhorstergracht met een woonhuis daarachter.⁸

De vader van zijn vrouw Mayken heette Goort. Maar we zullen eerst stilstaan bij haar oom **Willem Coppens van Kelst**⁹ (c.1547?-1605-06). Als jongeman had hij in Weert tijdens de roerige jaren '60 een officiële afzwering van het katholiek geloof ondertekend. Daarvoor was hij wegens ketterij veroordeeld. Met zijn jonge vrouw *Lysbeth van Elven* (ovl 1611-12) trok hij eerst naar Goch en daarna naar Dordrecht. Uiteindelijk kwamen ze in Haarlem terecht. Hij kocht in 1587 voor 1300 gulden een huis in de Barteljorisstraat. Als koopman in Silezisch garen had hij compagnons in Keulen en Leipzig.

Zijn schoonmoeder was **Anna van Heythuysen**¹⁰ (c.1530?-1604-05). Anna was tweemaal getrouwd geweest. Haar eerste man (en vader van Lysbeth) was Henrick van Elven. Hij stierf in Weert aan de pest. Zij hertrouwde met Goort Coppens van Kelst, de broer van Willem! Anna was dus zowel Willems schoonmoeder als schoonzus. Een complexe familierelatie die niet zonder gevolgen zou blijven.

Anna en haar tweede man Goort vertrokken waarschijnlijk eind 1571 naar Goch. Zij zouden daar ook blijven. Pas in 1596 vestigde Anna zich als weduwe in Haarlem.¹¹ Twee jaar later gebeurde iets opmerkelijks. Haar zwager c.q. schoonzoon liet voor een notaris in Haarlem verklaren dat Anna van Heythuysen in Weert getrouwd was geweest met Henrick van Elven. Volgens deze verklaring was Henrick een geacht koopman in wol en ook geldwisselaar geweest. Hij had na zijn overlijden een zolder vol wol en garen achtergelaten. En een rijke weduwe die daarna was getrouwd met zijn broer Goort die weinig in dit huwelijk had ingebracht.

In 1599 maakte Anna haar testament op. Intussen eisten haar kleinkinderen, de kinderen van haar dochter Lysbeth (uit het 1e huwelijk), hun erfdeel bij haar op. Ze zouden haar nog jarenlang zo ernstig lastig vallen dat Anna in 1603 door een notaris liet optekenen dat zij uit waren op haar geld en vermogen. Het jaar daarna woonde ze in bij haar dochter Mayken (uit het 2e huwelijk). Mogelijk is ze in 1604 of 05 overleden.

plattegrond Haarlem, P. Wils (1646)

De verhoudingen binnen de familie *Coppens van Kelst* raakten zo verstoord dat haar dochter Mayken en zoon Henrick (uit het 2e huwelijk) in 1606 testamenten maakten waarbij ze de kinderen van hun halfzus Lysbeth en oom Willem tot in de vierde graad uitsloten van hun nalatenschap.

In datzelfde jaar werd in Weert een bijzonder contract gesloten. Severijn van Kelst, een van de kinderen van Lysbeth, was vanuit Haarlem naar Weert gekomen om van Michiel Ververs een bedrag van 200 gulden te eisen. Dit als vergoeding voor het vele jaren in gebruik (en ‘quasi possessie’) hebben van goederen die aan Lysbeth en haar kinderen toebehoorden. Michiel Ververs was getrouwd met Geertje van Elven, de zus van Lysbeth. Het ging om goederen die zij 35 jaar daarvoor (!) aan Michiel en Geertje hadden overgedragen toen Lysbeth en haar man naar Goch vertrokken.

In het contract werd vastgelegd dat Severijn de 200 gulden kon krijgen mits de jongeman in de parochiale kerk van Weert in het huwelijk zou treden. Voor iemand wiens vader wegens ketterij was veroordeeld een voorwaarde waaraan hij niet tegemoet zou komen. Een jaar later trouwde hij thuis in Haarlem.¹²

Verklaring

- = woning
- = bij benadering
- = hofje (iets buiten kaartbeeld)
- ← = noorden

- A = de stad Weert
Dirck van Heuvel & Caterina de Bruyne, daarna:
Jacob Smuyser & Agniesgen Willems
- B = Tieleman Roosterman & Catherina Brugmans
- C = Willem Coppens van Kelst & Lysbeth van Elven
- D = weduwe Anna van Heythuysen
- E = Willem van Heuvel & Mayken Coppens van Kelst
- F = Willem van Heythuysen & zijn zus Geertruyt
- G = gildehuis van de lakenbereiders
- H = Hofje van Heijthuisen
- S = schutters van de St. Jorisdoolen
- R = ramen van de lakenbereiders

Zo kon de helft van de familie *Coppens van Kelst* fluiten naar (het grootste deel van) de erfenis van ‘tante Anna’ (en ging ook de 200 gulden uit Weert aan hun neus voorbij).

De soap zou nog verder gaan. Maar het zal u duidelijk zijn dat in Haarlem niet alles pais en vree was tussen de Weertenaren. Het nauw samenwerken (en trouwen) binnen een familienetwerk had zijn voordelen, maar ook zijn nadelen.

Willem van Heythuysen ¹³

Hoewel Willem slechts één van de Weertenaren in Haarlem was, is hij voor ons wel hét gezicht van deze groep. Dat komt omdat hij zich door *Frans Hals* heeft laten portretteren. Twee maal zelfs.

Op het *staand portret* (c.1625) poseert hij met flair steunend op een rapier.¹⁴ Zijn gedamascceerd zwart kostuum straalt een en al succes en rijkdom uit. Aan beide pinken draagt hij een gouden ring met parel. Hij oogt (op zijn minst) als een officier van een schutterrij, hoewel hij daarvan nooit lid is geweest.

Op het *zittend portret* (c.1634) op pag. 8 draagt hij een casual outfit.¹⁵ Opnieuw met grote herenhoed conform zijn stand. Kennelijk wilde hij ditmaal gaan paardrijden. Gekleed in een fluwelen rijmantel en broek, en laarzen met vergulde sporen. U ziet, hij berijdt alvast zijn stoel en speelt met zijn zweepje.

Willem was een zoon van Jan van Heythuysen en Marriken van Edingen,¹⁶ en een kleinzoon van Merten van Heythuysen en Nees Thonen. Anna (zie pag. 5) was een oudtante van hem. Over zijn geboortedatum (c.1585?) bestaat onduidelijkheid. Evenals over het leven in zijn jonge jaren.

We komen hem pas in 1613 in Haarlem tegen. Hij woonde toen bij zijn 'oom' Willem van Heuvel en werd lidmaat van de gereformeerde gemeente met een getuigschrift uit Keulen. Dit betekent dat hij voorheen in Keulen had gewoond. Mogelijk verrichtte hij daar werkzaamheden voor zijn oom.

Ook onze Willem werd een erg succesvol internationaal koopman in linnen en andere textielwaren. Hij deed opvallend veel zaken in Engeland. Tussen 1627 en 41 vormde hij een compagnie met de broers *Marten* en *Gerard Anthony*. Hun ouders waren *Frans Thonen/Anthony* (c.1561-1620) en *Elsken van Heuvel* (ovl 1631; een zus van Willem van Heuvel). Ook Frans en Elsken kwamen uit Weert. Zij waren via Emmerik (in Kleef) naar Haarlem gekomen.

Willem van Heythuysen zou zijn leven lang vrijgezel blijven. Opmerkelijk want hij moet een aantrekkelijke partij zijn geweest. Hij woonde in een huis aan de Oude Gracht samen met zijn ongehuwde zus Geertruyt. Zij bestierde het huishouden en zorgde voor de opvoeding van twee nichtjes uit Weert.¹⁷ Naar de reden van hun vrijgezellenbestaan is het gissen.

In 1635 stuurde Willem zijn zussen Geertruyt en Maryken samen met zijn neef Marten van Sittert naar Weert om de nalatenschap van hun moeder Marriken af te handelen. Uit zijn naam kocht Marten een huis met tuin in het Molenstraatje om dit als armenhuis in te richten. Een jaar

later maakte Willem een testament op. Na zijn overlijden zou 5000 gulden ter beschikking komen om ter plekke een oude mannen- en vrouwenhuis te stichten.

In hetzelfde testament schetste hij ook de stichting van een dergelijk huis in Haarlem op de plek van zijn buitenverblijf *Middelbout*. Als een van de executeurs benoemde hij zijn 'beste vrunt' *Tieleman Roosterman*. Uiteindelijk zou na zijn dood zowel in Weert als in Haarlem een *Hofje van Heythuysen* verrijzen.¹⁸

Maar Willem was nog helemaal niet van plan te overlijden. In 1646 kocht hij een naastgelegen huis aan de Oude Gracht. Beide panden werden samengevoegd. Hij ging zelf in het grootste deel wonen. Waarom deze aankoop? Wellicht staat het in relatie tot een ander voornemen. Het blijkt dat hij wilde trouwen! En wel met *Alida Roosterman*, een zus van zijn beste vriend.

Verrassend want hij was de zestig inmiddels gepasseerd. En ook Alida was al over de veertig. Tot een huwelijk zou het echter niet komen. Terwijl de ondertrouw achter de rug was, overleed zijn aanstaande bruid in mei 1647 'onder de geboden'. Dat wil zeggen tijdens de periode van huwelijksafkondiging.¹⁹

Willem overleed drie jaar later op 6 juli 1650. Hij werd begraven in de Grote Kerk in een graf dat hij vlak voor het schrijven van zijn testament in 1636 had gekocht. Hij had toen ook al bepaald dat op de steen een familiewapen moest komen. Hoewel hij zelf erg rijk was, en een deel van de familie toch ook niet onbemiddeld, was van adeldom geen sprake. De steen met wapen en gedicht kunt u nog altijd in volle glorie bewonderen.*

Drie maanden later stierf zijn ongehuwde zus Geertruyt.²⁰ De boedelbeschrijving bevatte honderden objecten waaronder zo'n 100 schilderijen en 76 muziekboeken. De verkoop van de huizen en de inboedel leverden vele duizenden guldens op. Een deel was voor de familie en met een ander deel konden de *Hoffes van Heythuysen* worden gerealiseerd.

Hofje van Heijthuijsen

Na het overlijden van Willem verkochten de uitvoerders van zijn testament Tieleman Roosterman en zijn neef Marten van Sittert de huizen aan de Oude Gracht voor 13.800 resp. 6400 gulden. De verkoop van de boedel leverde ook bijna 5000 gulden op. Willem had nog meer onroerend goed dat later werd verkocht.²¹

Met een deel van de opbrengst werd in Haarlem een hofje gebouwd en een fonds opgericht. De eerste beheerders (*regenten*) waren Roosterman en van Sittert. Het hofje bestond in die tijd uit zes huisjes met tuin bedoeld voor bewoning door twaalf arme oude mannen en vrouwen. Ze konden er gratis wonen en kregen ook voorzieningen (*preuves*). In 1653 bestonden die uit een toelage van 15 stuivers per week en een jaarlijkse schenking van een vat boter en enkele tonnen turf.²²

Hier stonden verplichtingen tegenover. Zo moest men stil en bescheiden met elkaar omgaan zonder te kijken, kibbelen of elkaar kwaad te doen. Ook moest men zieke of gebrekkige medebewoners bijstaan. Wie zich hier niet aan hield raakte voor zes weken zijn *preuves* kwijt.²³

Het hofje van Heijthuijsen bestaat nog steeds. Door de eeuwen heen is het bewoond en beheerd volgens het gedachtegoed van Willem. Pas vanaf 1985 dient huur te worden betaald. De huidige stichting voert nog steeds een succesvol beleid. De huren zijn laag en er is genoeg eigen vermogen voor onderhoud en beheer.

We spraken met Gonda Koster, mede-regentes en voorzitter van de stichting. “Wij zien Willem als een inspiratiebron en zijn supertrots op hem. Bij een lastige situatie vragen we ons af: hoe zou hij dit opgelost hebben?” Willem van Heythuysen is dus een icoon in Haarlem.

Toch wordt het voor de hofjes in het algemeen moeilijker zelfstandig te blijven. Ze worden overgenomen door woningcorporaties of projectontwikkelaars. En ook zijn er steeds minder mensen die een onbezoldigde bestuursfunctie zoals deze willen vervullen.

De huidige regenten van het hofje willen de voordelen van de kleinschalige woonvorm blijven benadrukken. En het unieke karakter uitdragen. Daarom hebben ze het plan opgevat een stripboek te maken.

Het verhaal is geschreven door **Eva de Wit** en wordt getekend door **Eric Coolen**. In deze spannende strip staat Charly centraal, een zwart meisje dat werkt in een soup kitchen in Harlem. Zij is een nazaat van een vriendin van Willem van Heythuysen. Het verhaal gaat (onder andere) over een schilderij dat zoek is... en speelt zich deels in onze tijd af en deels in de Gouden Eeuw.

Het boek (88 pagina's) wordt gepresenteerd tijdens de *Stripdagen van Haarlem* in 2018. U kunt al intekenen voor een exemplaar op: www.willemvanheijthuijsen.nl.

4. Het slechte voorbeeld

Terug naar begin 17e eeuw. De ingrediënten voor een soap (te vergelijken met *Dynasty*) zijn aanwezig: een hecht familienetwerk met commercieel succes en rijkdom. Maar ook ingewikkelde relaties en onderlinge kennesinne.

Nu zouden we de gedachte kunnen opvatten dat de erfeniskwestie een concrete oorsprong van het verhaal over de Rogstekers markeert. Met ‘tante Anna’ als rog en de erfgenamen als rogstekers. Maar dan begeven we ons op glad ijs. Bij een ruzie over een erfenis zal het (evt.) belagen van een rijke weduwe zich doorgaans achter de schermen afspeelen. De strijd *tussen* de verschillende erfgenamen springt meer in het oog. Dit tot leedvermaak of afgrijzen van de buitenwacht.

Zo ook bij de erfenis van Anna van Heythuysen. De ruzie tussen de (klein)kinderen uit haar beide huwelijken ontbrandde pas echt nadat ze was overleden. Maar op de prent is van een strijd *tussen* de Rogstekers niets te merken. Ze blinken uit door hun eensgezindheid ten opzichte van een tamelijk weerloos en ongevaarlijk slachtoffer.

Dit voorval geeft ons niet de sleutel tot de oplossing in handen. Wel hebben we in Haarlem behoorlijk wat sporen gevonden. Ze kunnen ons nog steeds naar de oorsprong van het verhaal leiden. We gaan onze hypothese daarom niet zomaar overboord zetten. *Hebben we niet iets over het hoofd gezien?*

Volgens onze aanname hebben nieuwkomers vanuit Weert begin 17e eeuw in Haarlem de aandacht op zich gevestigd. Met name hún reputatie zou dan hebben bijgedragen aan een spotprent die decennialang populair is gebleven. We hebben ons gefocust op de textielhandelaars vanwege hun opvallende rijkdom (en soms onderlinge ruzie). Maar veel anderen hebben een eenvoudiger bestaan als ambachtsman of arbeider gekend. En hoe zit het met de Weertenaren in Weert zelf? *Moeten wij ook hun rol niet in de beeldvorming betrekken?*

De auteur van de spotprent kennen we niet, en al helemaal niet zijn bedoelingen. Opvallend is wel dat de prent (bij Visscher) een vrij mild karakter heeft. Het scherpste randje zit bij de pastoor met zijn wijwater. Het gebruik van wijwater werd door gereformeerden als bijgeloof gezien. *Verdient het anti-paaps element niet wat meer onze aandacht?*

Kern van het verhaal is dat de Rogstekers belachelijk werden gemaakt. In wezen werden ze bespot vanwege hun **onwetendheid** en **bijgeloof**. Want het monsterlijk dier dat ze hadden gevonden kon wel eens de duivel zijn. Daarom moest ook een pastoor er aan te pas komen.

De Hollandse kustbewoners wisten heel goed wat een rog was. Volgens het verhaal zouden de Weertenaren dat niet weten. (Da’s al een goeie bak). Bovendien geloofden ze in de vleselijke verschijning van de duivel. Ook dit zagen de gereformeerden als paaps bijgeloof, net zoals heksen en toverij. *Welke reden kan de auteur hebben gehad juist deze verbaallijn te creëren?*

Behalve in Weert waren ook in Haarlem heus nog mensen die geloof hechtten aan de duivel, heksen en toverij. Of op zijn minst twijfelden. Via een beeldverhaal kon de auteur juist hen proberen te bereiken. Door het verhaal te vermommen als een boerensatire kreeg het zowel een *komisch* als *vormend* karakter. Een **grappige les** die het (bij)geloof in de duivel belachelijk maakte.

Kort door de bocht: *‘Die paapsen geloven in de duivel, maar zoals je ziet is het slechts een rog. Zie je wel dat de duivel niet bestaat’*. De molenaar en zijn molen werden in die tijd herkend als signaal voor: *‘hier is sprake van bedrog’* (zie SteekSpel nr.1 pag. 8).

Zo werd het plaatje als geheel een klassieke voorstelling van het **slechte voorbeeld** (*exemplum a malo*). Ter lering en vermaak op komische wijze verpakt: *‘Zo moet u het niet doen’*.

Op de latere prent van Savery werd de boerensatire fors overdreven. De Weertenaren zijn hier dom, agressief, overmatig amoreus en vrijpostig. Naast de hilariteit ontbrak ook hier een moralistische boodschap niet. Die lijkt ditmaal weer dichter bij de betekenis in Den Bosch te liggen. Namelijk tégen **pesterij** en (zo u wilt) vóór onderling respect en verdraagzaamheid. Een van de bijschriften luidt:

*Zie hier hoe deze boeren razen, trommelen en trompetten blazen
Steken, schieten, houwen, slaan, elk wil hier de prijs begaan
Hé vrienden als gij de strijd wil beginnen, leer eerst uzelf overwinnen
Want het is uw eigen vlees en bloed, die u de meeste strijd aandoet
Waarom moet gij vreemd gedierte zoeken, hier en daar in vreemde boeken
Terwijl het wreedste monster dat er leeft, ieder bij zichzelf heeft.*

5. Verborgen sleutel

Behalve een vermomming als boerensatire lijkt - op de achtergrond - ook sprake van motieven uit de **textielnijverheid**. Wellicht is dit met opzet gedaan. Het kan ook een toevallige samenloop van omstandigheden zijn. Ook als het *toeval* is kunnen we niet nalaten het te schetsen.

Centraal staat de vraag: waarom heeft de auteur gekozen voor het steken van een rog? Hij of zij had ook andere dieren of voorwerpen kunnen kiezen als bron van misverstand. En daar zo nodig de duivel bij kunnen halen. Dus waarom geen torenkruiers, maanblussers, bokkenrijders, kaasduikers of stokvissers?

Als u zegt: dat voorstel is gedaan door 'die Bosschenaar' die over het rogsteken begon, een gebruik waarvan niemand in Haarlem wist wat het was. Dan klinkt dat best aannemelijk, maar het lijkt niet het enige argument.

De rogstekers in Den Bosch waren kort gezegd treiteraars. Bij het rogsteken zocht men als groep een slachtoffer op en ging deze treiteren, berispen of hekelen. Een ander synoniem uit de 16e eeuw was doorkaarden (*doerkaerden*).²⁴ Zowel hekelen als kaarden waren handelingen in de textielnijverheid. Maar in hun *figuurlijke betekenis* geldt: **rogsteken = hekelen = doorkaarden = berispen**. De mantel uitvegen.

Hekelen

Hekelen was een onderdeel bij de verwerking *van vlas tot linnen*. Een hekel was een balkje waarop ijzeren pinnen naar boven staken. Het gereedschap werd gebruikt om vlasvezels in linten te splitsen, knopen uit die linten te kammen en (laatste) ongerechtigheden te verwijderen.

Het hekelen werd op de boerderij gedaan. Men nam een bosje vlas in de hand en sloeg het 'over de hekel'. Daarna werd het door de pinnen heen gehaald. De netjes gekamde linten werden vervolgens tot garen gesponnen.

Zo ontstond het spreekwoord '*iemand over de hekel halen*'. (En wel met iemand '*waar je een hekel aan had*').

hekel

Kaarden

Het **kaarden** kwam twee maal in het productieproces *van wol tot lakense stof* voor. Het waren twee verschillende typen handelingen. De *eerste* wijze van kaarden vond vrijwel *aan het begin* van het proces plaats. De schoongemaakte ruwe wol werd **gekamd**. Door de kaarde (wolkam) heen getrokken. Het was de bedoeling de wolplukken van vuiltjes te ontdoen en de haren te stroomlijnen. De gekamde wol werd daarna tot garen gesponnen.

Kaarden, I. van Swanenburg (c.1595)

De kaarden of wolkammen werden ook gebruikt bij de foltering van **St. Blasius**, een Armeense heilige uit de 3e eeuw. Omdat hij zijn geloof niet wilde opgeven werd hij op gruwelijke wijze met wolkammen gevild en daarna onthoofd. Zijn verering raakte over heel Europa verspreid. Hij werd de beschermheilige van diverse steden en... van de **lakenbereiders!**²⁵

Marteling van St. Blasius, R. van Audenaerd (c.1700)

De *tweede* vorm van kaarden vond vrijwel *aan het eind* van het proces plaats. En wel tussen het vollen en het droogscheren. Het gevolve laken werd opgehangen en met handkaarden **geruwd** (geborsteld). Kleine woldraadjes werden overeind gekamd. Vervolgens schoor de droogscheerder de draadjes en pluisjes weg. Het resultaat was een fijn geschoren laken (*scharlaken*).

Een (hand)kaarde bestond uit een handvat met een eenvoudig kruis als geraamte. In dit raamwerk werden de uitgebloeide stekelige zaaddozen van een gewas (de

Kaarden, Nürnberg (1611)

grote kaardebol) geplaatst. Bij het ruwen bleven de losse woldraden achter de weerhaakjes van de kaarde hangen. Zo kwamen de draden overeind te staan.

De toepassing van de kaardebol in de wolindustrie heeft vanaf de middeleeuwen tot de 20e eeuw geduurd. Metalen borstels als alternatief voldeden niet vanwege beschadigingen aan het laken. Daarom gaf men de voorkeur aan de plantaardige methode. Nog begin vorige eeuw werden machines (ruwmolens) zo ontworpen dat men de zaaddozen erin kon zetten.

Al die tijd heeft men de kaardebol speciaal voor het gebruik in de lakennijverheid ingezaaid en geoogst. Meerdere namen zijn voor de gekweekte variant in zwang gekomen zoals *weverskaarde* en *vollerskaarde*.²⁶ Bijzonder is het (zeldzaam) gebruik van de naam *wijwaterborstel* in Vlaanderen.²⁷ De zaadbol met zijn stekels heeft inderdaad iets weg van de kwispel die de pastoor hanteert.

Sterker nog, kennelijk moest men de kaarde vooraf bevochtigen.²⁸ Op die manier kwam het gebruik ervan dicht bij dat van de pastoor. Zeker voor de werkenden die het in de hand hadden.

Glas in lood, Semur-en-Auxois (15^e eeuw)

Grote kaardebol

Smouten

Dit gevoel kon men ook al krijgen bij het **smouten**, het invetten van de wol. Het smouten gebeurde nog vóór het kaarden (kammen). Met een smoutborstel besprenkelde men de wol met boter en olie. De ruwe wol mocht niet 'droog' worden gekamd om het breken van de haren te voorkomen.

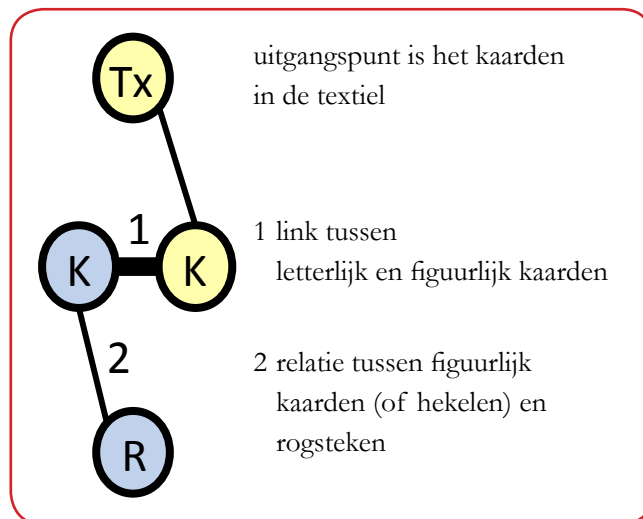

Smouten, I. van Swanenburg (c.1595)

Rogsteken

Hoe is het rogsteken aan de **textielnijverheid** verbonden? We hebben al de gevelsteen in Haarlem als tastbaar voorwerp. De steen zat in het gildehuis van de lakenbereiders in de Vlaamse wijk. Maar nu lijken we ook handelingen, voorwerpen en zelfs een heilige uit de textielnijverheid met het rogsteken te kunnen verbinden.

Allereerst is het van belang de link **1** tussen de *letterlijke* en *figuurlijke* betekenis van kaarden en hekelen te erkennen! Voor de mensen die toen leefden was dat vanzelfsprekend. Voor ons is die sleutel verloren gegaan.

Vervolgens komt de relatie **2** tussen het (*figuurlijk*) kaarden of hekelen en het rogsteken aan de orde. Mogelijk konden alleen mensen uit **Den Bosch** of omgeving die relatie leggen. Op zich hoeft dat geen probleem te zijn. Ook inwoners uit de stad en meierij van Den Bosch waren naar Haarlem gekomen. Vaak waren dit linnenwevers die net zoals de Weertenaren eerst naar Goch waren getrokken. Het is dus best aannemelijk dat een Bosschenaar inbreng heeft gehad in het ontwerp van het verhaal over de Rogstekers. (Of deze zelfs heeft gecreëerd!)

In principe is de creativiteit van **één persoon** voldoende om dit voor elkaar te krijgen.

Kaardrog

Tot slot nog iets over de rog (en we beschouwen dit écht als toeval). In die tijd waren al veel verschillende vissoorten beschreven waaronder de *kaard-roch* (ook *vollers-roch* geheten).²⁹ Dit was 'vanwege de gelijkheid van haar oppervlakte met de werktuigen, die men vollerskaarden noemt'.³⁰ Kennelijk namen de vollers ook het kaarden (als ongeschoolde arbeid) voor hun rekening of werden hiermee geassocieerd.

Het is een mooi voorbeeld hoe makkelijk het woord *kaarde* in de mond werd genomen. En hoe centraal de textielnijverheid in de samenleving stond.

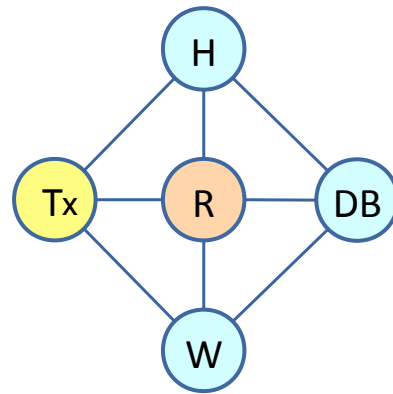
6. Best educated guess

Zo ontstaat het beeld dat het verhaal over de Rogstekers in Haarlem op papier is gezet. Met de textielnijverheid als bindend element tussen Weert, Haarlem en (de meierij van) Den Bosch. Het lijkt erop dat bij Visscher het bijgeloof en bij Savery het hekelend gedrag van de Rogstekers belachelijk werd gemaakt. Men projecteerde de plagerij op de Weertenaren. De dubbele bodem verdween snel naar de achtergrond. Alleen de anekdote overleefde als hilarisch *broodje aap* verhaal. Met de nodige bewerkingen is het in dichtvorm, als toneelstuk en als musical tot op de dag van vandaag een levend verhaal gebleven.

Het is aan uzelf of u zich in dit beeld kunt vinden. Wij vonden het in ieder geval leuk genoeg om te beschrijven. Ter afsluiting (naar Savery):

*Doch het zij zo het wil, ik houd mij vrij,
en ik leef gerust en blij.
Want wie in eigen vrijheid leeft,
het is wis dat hij veel blijheid heeft.*

Erik Werps.

Verklaring

H = Haarlem; Tx = Textiel; R = Rogstekers;
DB = Den Bosch; W = Weert.

Colofon

De nieuwsbrieven van SteekSpel (nr.1 t/m 6) waren niet mogelijk geweest zonder de feedback van Alfons Bruekers (Nederweert) en de adviezen van Jo Thijssen (Bilthoven). Hartelijk dank voor jullie ondersteuning in het afgelopen jaar!

SteekSpel nr.6 kwam mede tot stand met hulp van Alexander de Bruin, Eric Coolen, Gonda Koster (allen Haarlem), Arine van der Steur (Den Haag), Theo Schers en de personen op de achterzijde (allen Weert), van harte bedankt. Bijzondere dank aan *Antiquariaat A.G. van der Steur* (Den Haag) voor inzage in het manuscript met de genealogie van de familie Roosterman.

SteekSpel© is een uitgave van
Stichting Historische Publicaties
jaargang 1, nummer 6
Weert, december 2017
ISSN: 2543-2117
www.steekspel.eu

Redactie: Erik Werps
Ontwerp en opmaak: Rob van de Meulenhof
Druk: Visual Concepts, Weert
Verkoop (hard copy versie):
- Bruna, Markt 11-13, Weert
- Bullseye, Maaspoort 24, Weert
- Jeroen Bosch Art Center, 's-Hertogenbosch

Getoonde afbeeldingen:

- p.1: *Willem steekt de rog*, cartoon Eric J. Coolen (2017).
- p.2: *'t Ver Packen der Haringen in de tonnen*, A. van der Laan naar S. van der Meulen, uitg. P. Schenk II (18e eeuw).
- p.6: plattegrond van *Haarlem*, P. Wils (1646), uitg. J. Blaeu (1649).
- p.7: *Willem van Heythuysen*, Frans Hals (c.1625), Alte Pinakothek, München, bpk / Bayerische Staatsgemäldesammlungen.
- p.8: *Willem van Heythuysen*, eigen kopie Frans Hals (1653), Oldmasters Museum, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel.
- p.11+13: *Het platen en kammen*, Isaac Claesz. van Swanenburg (1594-6), Museum De Lakenhal, Leiden.
- p.12: *Martelaarschap van de heilige Blasius*, Robert van Audenaerd naar Carlo Maratta, c.1700.
- p.12: *Karde und Tuchmacherschere*, Amb. 317b.2° (Mendel II), f.80 r (1611), Die Hausbücher der Nürnberger Zwölfbrüderstiftungen, Nürnberg.
- p.12: *Carder la laine*, glas in lood, Collégiale Notre-Dame de Semur-en-Auxois (15e eeuw).
- p.13: *Grote kaardebol* (wild) en *Hoe de belden van Waert een dode rog bestrijden*, uitg. C.J. Visscher.
- p.16: leden en voorzitter gemeenteraad Weert (2014-18) v.l.n.r. staand: Jos Heijmans (voorzitter), Karin Duijsters, Leon Kusters, zittend: Erik Werps, John Cardinaal, Jeffrey Vossen en Hendrik Stals. Volledig v.l.n.r.: Rolf Zincken, Pierre Sijben, Riya Geboers, Peter Küsters, E. Werps, staand: J. Heijmans, Malika Zaâboul, L. Kusters, zittend: Conny Beenders-van Dooren, J. Vossen en H. Stals verschenen (dec 2017) in photoshop door Kristiaan Litjens op: *Schutters van de St. Jorisdoelen*, Frans Hals (1627), Frans Halsmuseum, Haarlem.
- Errata SteekSpel nr.5:
- p.5: Dirck van Heuvel en Caterina de Bruyne woonden *minstens* sinds 1573 in Goch.
- p.8: de Spaanse Furie in Antwerpen vond plaats van 4 - 7 november 1576.
- * zie de website voor meer informatie.

Noten, geraadpleegde bronnen en literatuur:

- 1 *Het nieuwe Haarlemse Nagtegaeltje* d2, uitg. Mozes van Hulkenroy (Haarlem, z.j.), p43-6, en: *De nieuwe Vermaaklyke Gaare-Kenken Van de Gekroonde A* d6, uitg. Joannes Kannewet (Amsterdam, 1747), p35-7.
- 2 benedictie is zegening.
- 3 een *volle kavel* staat voor een *grote portie*. Door deze ingreep verdween de koster en moest de pastoor zelf zijn wijwater halen.
- 4 zoals blijkt uit Haarlemse archiefstukken uit die tijd.
- 5 de omliggende dorpen worden opgesomd. Dit zijn: Heeze, Leende, Budel, Maarheeze, de Peel (als streek), Weert, Nederweert, Tungelroy en (op het schilderij) Swartbroek. Bijzonder is dat de kring rond Weert veel te breed is. Heeze ligt op ruim 20 km. Bovendien liggen Heeze, Leende, Budel en Maarheeze in de meierij van Den Bosch. Overigens zijn bij Visscher veel plaatsnamen fout gespeld.
- 6 Adriaenssen, L., *database Haarlem* (z.j.), op: www.leoadriaenssen.nl, p268-9.
- 7 Willem was een zoon van Claes van Heuvel en Barbara van Edingen. Zijn vader was een broer van Dirck van Heuvel. Verdere info: Adriaenssen, L., *database Haarlem* (z.j.), p295-6.
- 8 de Kraaienhorstergracht is gedempt en heet tegenwoordig Nassaulaan.
- 9, 10 Adriaenssen, L., *database Haarlem* (z.j.), p302-3.
- 11 in de Heer Tatingsteeg, ook wel Zoetemelkwhitebroodsteeg geheten. Nu is dit de Zoetestraat.
- 12 Gemeente-archief Weert, ORW 753 (21 jan 1606).
- 13 Adriaenssen, L., *database Haarlem, Meierij 1610-1619* (z.j.), p34-6. Biesboer, P., *Hart voor Haarlem* (1996), p113-26. Biesboer, P., *Netherlandish Inventories I, Collections of paintings in Haarlem 1572-1745* (2001), p115-9.
- 14 het schilderij (205x135 cm) is te zien in de Alte Pinakothek in München. Het werd in 1969 voor 12 miljoen mark gekocht van de prins van Liechtenstein.
- 15 van dit schilderij (c.50x40 cm) zijn drie eigentijdse exemplaren bekend. Het origineel werd in 2008 bij Sotheby's in Londen geveild voor ruim 7 miljoen pond (9 miljoen Euro). Niet lang na Willems overlijden werden twee kopieën gemaakt. Een (door Frans Hals zelf) hangt in het Oldmasters Museum in Brussel. Het ander bevindt zich in een privé verzameling in München.
- 16 zijn vader Jan was schepen en stadhouder in Weert. Wellicht was hij ook de werkmeester van het wolambacht in 1570 (zie SteekSpel nr.5 p13). Dit kan ook een naamgenoot zijn. Zijn moeder Marriken was mogelijk een nichtje (of zus) van Barbara van Edingen, de moeder van Willem van Heuvel. Beide Willems waren dus aan elkaar verwant. Biesboer, P., *Netherlandish Inventories I, Collections of paintings in Haarlem 1572-1745* (2001), p116.
- 17 Adriaenssen, L., *database Haarlem, vrouwen ongehuwd, weduwe en gehuwd met een niet-meierijenaar* (z.j.), p79,87.
- 18 het *Hofje van Heythuysen* in Weert bestond uit vier kleine woningen. De mensen konden er gratis wonen en kregen weeggeld. De huisjes werden in 1877 verkocht en daarna afgebroken om plaats te maken voor de schoolgebouwen van de zusters Ursulinen. Ook die zijn verdwenen. Het Molenstraatje heet tegenwoordig Van Berlostraat. De parkeergarage *Ursulinen* staat op de plek van het hofje.
- 19 zoals vermeld in een genealogie van de familie Roosterman (manuscript, c.1740) in bezit van antiquariaat A.G. van der Steur (Den Haag).
- 20 Adriaenssen, L., *database Haarlem, vrouwen ongehuwd, weduwe en gehuwd met een niet-meierijenaar* (z.j.), p79.
- 21, 22, 23 Speet, B.M.J., *Het hofje van Willem van Heijthuijsen* (1995), p19; p25; p28.
- 24 Vaernewijck, M. van, *Die Historie van Belgis* (1566), in: *Woordenboek Nederlandsche Taal (WNT)* kaarden 5.
- 25 St. Blaise was in Engeland vaak beschermheilige van de plaatselijke wolindustrie. (Overigens in Haarlem niet).
- 26 de Latijnse naam voor deze ondersoort is *Dipsacus fullonum sativus*.
- 27 van deze naam hebben we (nog) geen getuigenissen vóór de 19e eeuw gevonden.
- 28 *Nederlandsch handelsmagazijn* d2 (M-Z), uitg. gebr. Diederichs (Amsterdam, 1843), p1321.
- 29 de eerste vermelding die we hebben gevonden luidt *Raja fullonica* of *Karten Roche*, bij: Jonston, J., *Historiae naturalis de piscibus et ceteris* d5 (1649), p37 en op plaat XI, nr.4. In het Nederlands vertaald als *Volders Stekel-Roch* door: Grausius, M., *Naeukeurige beschryving van de natuur*, vissen 25 b (1660).
- 30 Houttuyn, M., *Natuurlyke historie* d1, 6, 470-1 (1764). Ook toen luidde de Latijnse naam (nog) *Raja fullonica*.

ISSN 2543-2117

9 772543 211007 >

Downloaden? www.steekspel.eu